

MILENA PREINDSLBERGER- MRAZOVIĆ – NOVINARKA I KNJIŽEVNICA

<https://doi.org/10.47960/2831-0322.2023.2.27.97>

Sažetak

*U članku je riječ o Mileni Preindslberger-Mrazović, prvoj bosansko-hercegovačkoj novinarki i vlasnici i urednici lista *Bosnische Post* te književnici, čiji su tekstovi nadahnuti ljudima i zemljom u kojoj je provela četiri desetljeća svoga života. Budući da je pisala isključivo na njemačkome jeziku, njezini su tekstovi dugo ostali nepoznati domaćoj, bosansko-hercegovačkoj javnosti i čitateljima. U ovome prilogu obrađen je dio njezinih članaka i feljtona koje je objavljivala u različitim novinama i časopisima, a ponajviše u listu *Bosnische Post*. Budući da je riječ o tekstovima o kojima do sada nije gotovo ništa poznato, ovaj je prilog skroman prinos za potpuniju sliku njezina književnog stvaralaštva, ali i mali prinos kulturnoj povijest Bosne i Hercegovine.*

Ključne riječi: *Milena Preindslberger-Mrazović; Bosnische Post; prva novinarka; novinski prilozi.*

Uvod

Milena Preindslberger von Preindlsparg, djevojačko Mrazović, potječe iz plemenitaške obitelji Mrazović iz Bjelovara. Njezin otac Andrija bio je činovnik (*Kreissekretär*), koji nakon austrijske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine dolazi najprije na službu u Banju Luku, potom s obitelji odlazi za Sarajevo, gdje će Milena ostati sljedeća četiri desetljeća. Iz biografskih podataka dostupnih u leksikonima, biobibliografijama, internetskim izvorima te radovima drugih autora ne može se sa sigurnošću utvrditi mjesto i godina rođenja. Tako se među čak

IVICA PETROVIĆ*

Pregledni članak

Review article

UDK: 929 Preindslberger

M. M.

Primljeno: 28. travnja 2023.

* dr. sc. Ivica Petrović, izv. prof., Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, ivica.petrovic@ff.sum.ba

četirima različitim datumima rođenja najčešće navodi 28. prosinca 1863.,¹ dok se kao mjesta rođenja navode Beč, Bjelovar, sjeverozapadna Bosna te „selo u Turskoj Hrvatskoj“². Školovanje, o kojemu također nema puno podataka, započelo je u djevojačkome zavodu u Budimpešti, a završeno u Sarajevu. Na tome je putu Milena nedvojbeno stekla i određeno glazbeno obrazovanje, o čemu svjedoči i koncert na glasoviru od 31. svibnja 1881. godine u Banjoj Luci, a okušala se i s nekoliko klavirskih kompozicija.³ O tome, kako se navodi, prvomu koncertu održanu u Bosni izvijestile su *Bosansko-hercegovačke novine* pozitivno se osvrnuvši na nastup Milene Mrazović: „nježno, mlado djevojčce, zanjela je općinstvo svojom uzvišenom svirkom i izvrsnom tehnikom.“⁴ Lana Šehović Pačuka u svome radu piše o Mileni kao pionirki zaslužnoj za postavljanje temelja glazbene kulture zapadnoeuropskoga tipa na ovim prostorima, dok se neki njezini skladateljski radovi smatraju najranijim sačuvanim tragom skladateljske prakse zapadnoeuropske orijentacije nastali na području BiH.⁵ Nakon preseljenja u Sarajevo Milena je 1884./1885. godine radila kao učiteljica francuskoga jezika u školi Sestara milosrdnica. Kasnije će podržati i osnivanje Zemaljskoga muzeja u Sarajevu, dok će 1889. godine postati prvom članicom bečkoga Antropološkog društva. U veljači 1896. održala je u Austrijskome etnološkom društvu „iznimno sadržajno i poticajno predavanje koje je prihvaćeno gromoglasnim pljeskom“⁶, u kojemu je bečku publiku upoznala s ljudima i krajevima Bosne i Hercegovine.

Svoju novinarsko-spisateljsku karijeru započela je godine 1884. kada se priključuje uredništvu lista *Bosnische Post*, a već dvije godine poslije postaje suvlasnicom. Od 1889. godine Milena je samostalna vlasnica lista, uključujući i tiskaru, sve do 1896. godine kada prodaje list *Bosnische Post* i udaje se za bečkoga liječnika Josefa Preindslbergera von Preindlsperg, tadanjega primarijusa

¹ Usp. Österreichisches *Biographisches Lexikon 1815-1950*, sv. 8 (Lfg. 38, 1981.), str. 255; *Deutsches Literaturlexikon*, sv. 2., ur. Dr. Wilhelm Kosch, Stuttgart, 1990., str. 266; Jozo Džambo u svome radu donosi i podatke iz izvotka iz Matice vjenčanih iz Beča, gdje je također naveden ovaj datum rođenja. Usp. „Milena Preindslberger-Mrazović – publicistkinja između tradicionalnog i modernog“, *Bosna franciscana: časopis Franjevačke teologije Sarajevo*, 25 (2017.) 46, str. 9.

² Ivan Alilović, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. IV., Novi Sad, 1997., str. 572.

³ Usp. J. Džambo, n. dj., str. 11.

⁴ *Bosansko-hercegovačke novine*, br. 44, 2. lipnja 1881.

⁵ Usp. Lana Šehović Pačuka, „Tragom jedne zaboravljene glazbene prošlosti: Crtrice o ulozi Hrvatica u glazbenom životu Sarajeva (1878-1918)“, *Arti musices: hrvatski muzikološki zbornik*, 51 (2020.) 2, str. 323-324.

⁶ *Neue Freie Presse*, br. 11321, 29. veljače 1896., str. 6. Usp. također J. Džambo, n. dj., str. 13-14. Svi prijevodi s njemačkoga jezika u ovome prilogu autorovo su djelo.

u Zemaljskoj bolnici u Sarajevu.⁷ Svoj novinarski angažman nastavlja suradnjom s brojnim domaćim i inozemnim listovima, između ostalih *Nada*, *Neue Freie Presse*, *Agramer Tagblatt*, *Reichspost*, gdje je u člancima i feljtonima pisala o aktualnim društveno-političkim prilikama u Bosni i Hercegovini, etnografiji, antropologiji, kulturi i brojnim drugim zanimljivostima. Svoje iznimno poznavanje bosanskohercegovačkih ljudi i krajeva Milena može zahvaliti, između ostaloga, i obilascima i putovanjima u gotovo sve dijelove BiH pa Salko Šarić navodi da joj s pravom pripada „epitet najboljeg poznavaoca Bosne i Hercegovine“⁸. K tomu je često putovala na konju što je omogućavalo još neposredniji doživljaj zatečene stvarnosti.

Bosna i Hercegovina, zemlja u kojoj je provela četiri desetljeća svoga života, bio je svijet njezine inspiracije, svijet koji će dominirati u njezinim književnim ostvarenjima i koji će nastojati posredovati publici njemačkoga govornog područja. U okviru njezina spisateljskog opusa s tematikom vezanom za Bosnu i Hercegovinu nastalo je pet važnih tekstova: *Selam: Skizzen und Novellen aus dem bosnischen Volksleben* (*Selam: Skice i novele iz života bosanskog naroda*) 1893., putopis *Bosnisches Skizzenbuch: Landschafts- und Kulturbilder aus Bosnien und der Hercegovina* (*Bosanska knjiga skica: Slike krajolika i kulture iz Bosne i Hercegovine*) 1900., *Bosnische Volksmärchen* (*Bosanske narodne bajke*) 1905., roman *Das Grabesfenster: Eine Sarajevoer Geschichte aus dem Beginn der Okkupation* (*Grobno okno: Sarajevska priča iz vremena okupacije*) 1906. te turistički vodič *Die bosnische Ostbahn* (*Bosanska istočna pruga*) 1908. godine. Neka su od tih djela u novije vrijeme i prevedena s njemačkoga⁹ i time je učinjen važan korak kako bi se ova istaknuta autorica približila bosanskohercegovačkomu čitateljstvu i drugim istraživačima te otrgnula iz nezaslužena zaborava. Nedostatna istraženost njezina književnog rada domaćih istraživača može se djelomice opravdati i činjenicom da je pisala na njemačkome jeziku. Iako je takva situacija dugo trajala, posljednjih desetak godina raste zanimanje za njezin književni opus. Uz kraće osvrtne i komentare na raznim internetskim stranicama, o djelima Milene Preindlsberger napisano je i nekoliko važnih

⁷ Usp. Österreichisches *Biographisches Lexikon 1815-1950*, sv. 8. (Lfg. 38, 1981), str. 255.

⁸ Salko Šarić, „Dvije zaboravljene gospođe (Milena Preindlsberger-Mrazović i Jelica Belović Bernadzikowska“, *Most: časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*, br. 173 (84 – nova serija), god. XXIX., april/travanj 2004., <<http://www.most.ba/084/028.aspx>, 3.12.2022.>.

⁹ Godine 2017. objavljen je prijevod Vahidina Preljevića *Bosanska istočna željeznica: Ilustrovani vodič na bosanskohercegovačkim državnim linijama Sarajevo-Uvac i Međeđa-Vardište*, a 2009. objavljen je prijevod Suade Hedžić *Bosanske narodne bajke*.

znanstvenih priloga.¹⁰ U njima se potvrđuje važnost sveukupna autoričina opusa te dodatno osvjetljaju etnografske, zemljopisne, kulturološke i druge teme o kojima je pisala.

Završetak Prvoga svjetskog rata i slom Monarhije okončali su i Milenin boravak u Bosni i Hercegovini jer je sa suprugom otišla u Beč gdje će provesti ostatak života. Može se pretpostaviti da je Milena Preindsberger čeznula za svijetom koji je morala napustiti pa je tako u svome stanu u Beču uredila i sobu u stilu bosanskih gradskih stanova u kojoj je rado boravila, pomagala studentima iz Bosne i Hercegovine koji su dolazili u Beč te je i jedno od posljednjih svojih predavanja 1926. godine posvetila Bosni.¹¹ Preminula je u siječnju sljedeće godine u bečkome sanatoriju Löw i pokopana je u Beču. Brojne domaće i osobito austrijske novine izvijestile su o njezinoj smrti ističući još jedanput velik trag što ga je za sobom ostavila. Kao primjer može poslužiti i nekrolog Dr. Georga Alberta objavljen u listu *Reichspost* 13. veljače 1927. godine u kojemu se o Mileni govori kao nesvakidašnjoj ženi, izvrsnoj i visoko cijenjenoj novinarki, majstorici njemačkoga jezika, čiji je radni elan bio neumoran, velikoj osobi s velikim talentom i nezaboravnoj svima koji su imali sreću biti u njezinoj blizini:

Kao najbolja poznavateljica svih kretanja bosanske narodne duše bila je izvrstan sugovornik kako političaru, tako i obrazovanom putniku željnog promatranja, piscima, umjetnicima, novinarima. Njen gostoljubivi dom u Sarajevu bio je mjesto okupljanja svih onih koji su se poslovno iz sklonosti zanimali za zemlju i ljude Bosne. Njezin izvrstan položaj u tamošnjem društvu bio je nesporan i visoko cijenjen. Da je uslijed temeljito promijenjenih odnosa morala napustiti mjesto svoga dugogodišnjeg stvaranja i djelovanja, njezinom je srcu učinilo nikad zacijeljenu ranu.¹²

U kratkoj vijesti o smrti u *Salzburger Chornik* navodi se kako je riječ o jednoj od „najmarkantnijih osoba bosanske povijest posljednjih desetljeća“¹³,

¹⁰ Ovdje valja navesti rad Jozе Džambe „Milena Preindsberger-Mrazović – publicistkinja između tradicionalnog i modernog (2017.), zatim prilog Amire Žmirić „Milena Mrazovic-Preindsberger als Autorin der Reiseberichte über Bosnien-Herzegowina“ (2010.), tekst Nedada Memića *Deutsch-bosnische Sprachkontakt am Beispiel bosnischer Kulturspezifika in Milena Preindsberger-Mrazovićs „Die bosnische Ostbahn“* (2020.).

¹¹ Usp. N. Memić, n. dj., str. 135. Također *Neues Wiener Tagblatt*, br. 131, 13. svibnja 1926., str. 12.

¹² Georg Albert, „Dem Andenken Milenas v. Preindsberger-Mrazovic – Ein Porträt ihrer Persönlichkeit“, *Reichspost*, br. 43, 13. veljače 1927., str. 17-18.

¹³ *Salzburger Chronik*, br. 17, 22. siječnja 1927., str. 8.

dok *Reichspost* donosi vijest o održanu rekvijemu koji je završio hrvatskom himnom *Lijepa naša domovino*.¹⁴

1. *Bosnische Post*

Kada je riječ o novinarskome putu Milene Preindlsberger-Mrazović, u prvome redu je on vezan za list *Bosnische Post*.¹⁵ Prvi broj novina izišao je 3. siječnja 1884. godine gdje je uz glavni naslov stajao i podnaslov *Organ für Politik und Volkswirtschaft (Organ za politiku i narodno gospodarstvo)*. U početku je list izlazio dva puta tjedno, kasnije tri puta, dok je od 1. listopada 1896. prešao na dnevna izdanja te nastavio izlaziti do 2. studenog 1918. godine. Osnivač lista *Bosnische Post* bio je dr. Julius Makanec, a s vremenom će se promijeniti nekoliko vlasnika i urednika, među kojima i Milena Mrazović.¹⁶ Bio je ujedno i prvi list koji je izlazio na njemačkome jeziku u Bosni i Hercegovini te kao takav od iznimne važnosti za pripadnike vojske, novopridošle službenike, poduzetnike, koloniste i sve one koji su se zanimali za ove krajeve: „*Bosnische Post* je zahvaljujući svojim vezama u stanju ponuditi autentična istinita izvješća i prikaze o do sada malo poznatim odnosima u okupiranim provincijama“¹⁷, dok će se na drugome mjestu uz pohvalu tehničkoj izvedbi lista isticati i njegovo kulturološko značenje: „Na taj način se njemačka kultura donosi prema dalekom istoku u provincije kojima je onda itekako potrebna.“¹⁸ List će tako donositi informacije o političkoj situaciji u zemlji koje su preuzimale i brojne druge austrijske novine, vijesti o arheološkim i geološkim istraživanjima, pisati o događajima s bečkoga dvora, izvještavati o važnim događajima u drugim europskim državama, donositi zanimljive književne feljtone, a tu su i neizostavni oglasi, agencijske ponude i reklame. U

¹⁴ *Reichspost*, br. 24, 25. siječnja 1927., str. 4.

¹⁵ Cjelovita izdanja *Bosnische Post* nisu sačuvana. Veliki dio građe u Nacionalnoj knjižnici nestao je u plamenu tijekom rata 90-ih, dok Zemaljski muzej i knjižnica Franjevačkog samostana u Mostaru raspoložu s određenim nepotpunim godištimama koja su mi bila dostupna u ovom istraživanju. Austrijska nacionalna knjižnica također raspoložu s nepotpunom brojevima.

¹⁶ Usp. o tome Carl Bethke, „Die Zeitungen „Bosnische Post“ und „Sarajevoer Tagblatt“, 1903-1913“, *Nijemci u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj – nova istraživanja i perspektive*, zbornik radova, Institut za historiju Sarajevo, Sarajevo, 2015., str. 140-146. Također Todor Kruševac, *Bosansko-hercegovački listovi u XIX. veku*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978., 162-180.

¹⁷ *Neuigkeits-Weltblatt*, br. 35, 12. veljače 1884., str. 10.

¹⁸ *Österreichische Buchdrucker-Zeitung*, br. 13, 27. ožujka 1884., str. 3.

listu su, također, prenošeni i članci iz raznih domaćih i njemačkih listova kao i književna djela različitih njemačkog autora.

U uredništvu lista od samoga je početka kao učenica (*Lehrbube*) bila i Milena Mrazović. Svojim crticama i feljtonima iz bosanskohercegovačkoga svijeta i života ubrzo je dokazala svoj novinarski i književni talent. Godine 1899. preuzela je novine i tiskaru te nastavila uspješno upravljati poduzećem do prodaje 1896. godine, pri čemu nije baš sve prolazilo bez poteškoća i nesuglasica.¹⁹ Do trenutka prodaje list je postigao već izniman uspjeh koji je, prema navodima u *Neue Freie Presse*, najvećim dijelom imao upravo zahvaliti izdavaču Mileni Mrazović.²⁰ Brojne su pohvale upućene Mileni Mrazović i povodom 10. obljetnice lista 1894. godine. U članku pod naslovom *Austrijska novinarka* ističe se divljenje Mileni kao osobi i njezinu učinjenju radu „odvažne spisateljice“ koja sjajno osporava Nietzscheovu tezu o slabijemu spolu da „žena nije ništa drugo do igračka bez duha i talenta, mudra, vješta mačka“²¹. Prikazuju je kao odvažnu pionirku austrijskoga novinarstva iznimne energije i produktivnosti koju s ponosom možemo nazvati „jednom od naših“.²²

2. Prilozi u časopisima

U književni opus Milene Preindlsberger-Mrazović ubrajaju se i kraći književni tekstovi koje je objavljivala kako u listu *Bosnische Post* tako i u drugim listovima o kojima će u nastavku biti riječ.²³ Iako je ovdje riječ o ograničenu broju dostupnih tekstova, oni ipak daju uvid u određene teme i motive kojima se autorica bavi te tako upotpunjuju sveukupnu sliku o njezinu književnom stvaralaštvu. To su, između ostaloga, traganje za orijentalnim, usporedba staroga i novoga, afirmativan stav prema modernizaciji i austrijskomu angažmanu u BiH, religijska raznolikost te isticanje ostalih pojava oblika koji su predstavljali izvornost i tradiciju. Dugotrajan boravak u Bosni i Hercegovini, poznavanje jezika i izvrsno obrazovanje omogućili su Mileni Mrazović da postane vrsnom poznavateljicom bosansko-hercegovačkih naroda i zemlje, koji

¹⁹ Usp. T. Kruševac, n. dj., str. 175-176.

²⁰ *Neue Freie Presse*, br. 11395, 14. svibnja 1896., str. 4.

²¹ Ella v. Schröll, „Eine österreichische Journalistin“, u: *Neuzeit* (Lehrerinnenwart), ur. Marianne Nigg, Korneuburg und Helene Littmann., Beč, br. 2, 1894., str. 30.

²² Isto, rubrika vijesti, str. 35.

²³ Već je spomenut problem s necjelovitom građom i nepotpunom bibliografijom; tako je ovdje riječ o izboru tekstova koje je autor uspio pronaći za ovo istraživanje.

su upravo u vrijeme austrougarske uprave prolazili kroz burno razdoblje i velike promjene. Odnos između tih dvaju svjetova, istočnjačko-orijentalnoga i zapadnjačkoga, jedna je od neizbježnih tema njezinih tekstova. Naime, nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine pojavili su se brojni tekstovi u kojima se taj čin nastojao obrazložiti i opravdati, a jedno od tih obrazloženja bio je prikazati okupaciju kao kulturni i civilizatorski čin,²⁴ odnosno kao svojevrsno spasenje. Kao primjer može poslužiti tekst *Mit dem Frührot (Sa svitanjem)* u kojemu autorica priču smješta u srednjovjekovnu Bosnu te kroz lik kralja Tvrtka pripovijeda o vremenu njegove vladavine i povijesnoj borbi naroda na ovim prostorima koja se može opisati kao *jedan jedini kralju umrljani list*.

Koji bi kroničar i mogao opisati stoljetnu borbu jednog naroda za svoju domovinu, svoju grudu? I ova neustrašiva borba očeličila je moj narod, ona ga je usred oluje neprijateljskih naroda, s kojima se uvijek morao otvoreno suočiti, dovela na onu visinu na kojoj sam okrunjen s dvije krune i na kojoj sam stolovao kao prvi samostalni bosanski kralj.²⁵

Padom Bobovca i smrću Stjepana Tomaševića završilo je to slavno vrijeme, no, nova nada rodila se „kada je plemeniti vitez velikoga susjednog cara, princ Eugen, stajao pred vratima Bosna-Saraja, tada počеше kraljevi dizati svoju glavu: je li sada počelo svitati?“²⁶ Važno je istaknuti da se upravo dolazak Austrije prikazuje kao spasenje, gdje Austrija nastupa kao nasljednica srednjovjekovnih bosanskih kraljeva kada će i oni konačno pronaći smiraj: „Kada je prva zraka mladog sunca obasjala Sarajsko polje, stari bosanski kraljevi otišli su zauvijek na počinak, jer je došla sreća za kojom su žudjeli – sa svitanjem.“²⁷ I u kasnijim tekstovima autorica će glorificirati cara i njegov ugled, koji sada gleda na tri generacije ljudi u Bosni i Hercegovini koje predstavljaju tri kulturne epohe. Srednjovjekovni patrijarhalni očevi, čiji svijet još uvijek grije večernje Sunce stare orijentalne kulture, sinovi koji su još uvijek ukorijenjeni u prošlosti, ali su već sazreli pod vlašću Franje Josipa i spremni su preuzeti nove zadaće te će tako bosanski narod izići iz dosadašnje malodobnosti i biti mu zahvalan: „U kasnijim vremenima, kada trag našega postojanja na zemlji odavna nestane, o Tebi će se u ovim krajevima još pjevati i kazivati. Jer je

²⁴ Usp. Ivica Petrović, *Slika Bosne i Hercegovine u njemačkom putopisima*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2014., str. 123-125.

²⁵ Milena Mrazović, „Mit dem Frührot“, *Bosnische Post*, br. 47, 13. lipnja 1888., str. 1.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto, str. 2.

Tvoje uzvišeno ime oltar, na kojem do neba plamti božanski plamen najplemenitijeg čovječanstva!²⁸

Novo razdoblje u povijesti Bosne i Hercegovine koje je nastupilo s dolaskom Austro-Ugarske Monarhije Mrazović prikazivala je i preko procesa modernizacije na raznim područjima, ne skrivajući svoju opredijeljenost za politiku i postupanje nove uprave. Osobito značajnim simbolima reformi isticala je cestogradnju i željeznicu²⁹ te druga tehnološka dostignuća: „Tamo gdje su se nekada skrivale hitre divokoze i plašljiva srna, kroz stijene se probila cesta, a radosne fanfare poštanskog roga odzvanjaju gdje je nekada odjekivalo samo graktanje ptica grabljivica.“³⁰ Modernizacija se jasno primjećivala i u arhitekturi: „Oronuli zid utvrde okružuje skupinu kuća nalik tamnici pokrivenih kamenim pločama. Izgledaju kao da su tu od pamtivijeka, a tek propisna trijeznost velike školske zgrade s jarkocrvenim krovom i kolodvorska zgrada čine potrebne ustupke novome vremenu.“³¹

Usporedba koju autorica nerijetko rabi za dočaravanje kontrasta nekada i sada jest metafora *srednji vijek*. U Bosni Hercegovini sudar tih dvaju svjetova prema njezinu viđenju bio je očit i promjene koje su uslijedile iznimno nagle:

U Bosni je sada završen srednji vijek. (...) Bosancu nije ostavljen rok da se pripremi za novo. Nasilno mora otrgnuti svoje biće iz stoljetnog plodnog tla u kojem je do sada bio ukorijenjen te najedanput postati drugačiji. I to čini hrabro i samouvjereno. S onim junačkom duhom, što ga je stoljećima stjecao, sada vodi tešku borbu s unutarnjim sukobima koji neće biti uskraćeni njegovoj duši. I ako ostane pobjednik i nađe izlaz iz smrtne tmine potrošenih epoha do svjetla istinske kulture, to onda neće biti samo posljedica neodoljivog prodora humanosti (...), već i zasluga naše slobodne, snažne i plemenite narodne duše.³²

Višedesetljetni boravak u Bosni i Hercegovini omogućio je Mileni Mrazović da preko brojnih putovanja upozna ovdašnje ljude i zemlju kao nijedan drugi njemački putopisac prije nje. Stoga slike i prikazi posredovani u ovim

²⁸ M. Mrazović, „In Erwartung des Kaisers“, *Reichspost*, br. 146, 29. svibnja 1910., str. 2.

²⁹ U tekstu „Die bosnische Ostbahn“, objavljen u listu *Neue Freie Presse* stoji: „Zato izgradnja ove željeznice, koja bi drugdje možda bila samo ravnodušan, poslovni događaj, predstavlja djelo kompenzacijske pravde. (...) Neka bosanskohercegovačka istočna željeznica uvijek radi u duhu vremena koje ju je stvorilo i za koju je skovana riječ: kultura i mir!“, br. 15036, 3. srpnja 1906., str. 23.

³⁰ M. Mrazović, „Schluchten des Vrbas“, *Bosnische Post*, br. 44, 1. lipnja 1895.

³¹ M. Mrazović, „Wo die Wasser aufwärts fließen“, *Der Sonntag, Unterhaltungsblatt der Reichspost*, 25. Folge, 18. lipnja 1911., str. 1.

³² M. Mrazović, „Das bosnische Volk oder Wie die Bosnier sind“, *Reise und Sport*, IX. Jahrgang der illustrierten österreichischen Alpenzeitung, 9. Heft, Beč, 1909., str. 348.

tekstovima pružaju dragocjena saznanja o raznim segmentima života, kulturnoj tradiciji, razmišljanju, duhu i karakteru, a sve to obogaćeno povijesnim crticama, legendama i zanimljivostima. Budući da je riječ o značajnijoj količini informacija koja nadilazi okvire ovoga rada, ovdje će biti uzeto nekoliko primjera. Bosna i Hercegovina prikazana je kao zemlja različitih regija, od kojih svaka posjeduje određene osobitosti, bilo da je riječ o prirodi, običajima, povijesti ili nečemu drugom, a to se odražava i u različitosti naroda:

Tako Bosanca iz unutrašnjosti nazivaju lukavim i ne pretjerano marljivim; stanovnike uz Drinu zadirkuju zbog njihove dobroćudnosti kao ograničene; bogatog zemljoradnika iz Posavine drže oholim i tvrda srca. Herkulovskog, prirodnog Krajišnika sa sjeverozapada se plaše, a ponosnom, iskrenom Hercegovcu se dive. Na koncu, Sarajlije smatraju pohlepnicima i svadljivima. „U Sarajevu bi zavadio dva oka u glavi“, kaže se, „da Gospod Bog nije stavio nos među njih.“³³

Među osobitosti koje je i autorica nastojala dočarati u svojim tekstovima pripada i orijentalna crta Bosne i Hercegovine. Milena Mrazović kao i brojni njemački putopisci pisala je upravo o orijentalnu karakteru zemlje ističući tipične motive poput munara, pokrivenih žena, šarenila nošnji, različitosti naroda, krećući se pritom od klišeiziranih predodžbi o zaostalosti i neciviliziranosti do romantičarskog mističnog prostora koji skriva mnogo nepoznanica.³⁴ Upravo se taj orijentalni karakter mogao posebice intenzivno doživjeti na čaršiji: „Tko je vidio čaršiju (tržnicu) maloga bosanskog grada, vidio ih je sve. Posvuda su iste krivudave ulice, sačinjene od drvenih štandova natrpanih robom, posvuda iste teško natovarene tovarne životinje s goničima koji psuju; tu i tamo nalazi se pokoja česma, uvijek okružena djevojkama i mladićima, a sve to, ljeti obavijeno vječnim oblakom prašine, nadvisuje vitka munara.“³⁵ Duh tajanstvenosti zemlje uočljiv je i u prikazima prostora i krajolika te uporabi tipičnih romantičarskih epiteta i motiva. Tako se, primjerice, u blizini jezera Bočac pruža „pitoreskni, čaroban pogled“, Jajce nudi „čarobno lijepu sliku“, dok cesta Banja Luka – Jace, koju uspoređuje s putem *via mala*, obiluje netaknutom „neiscrpnom prirodom i čarolijom osobite vrste“.³⁶ Jednako važi za južnije krajeve zemlje. Močvarno područje Hutova je „misteriozno, a rijeka

³³ Isto.

³⁴ Usp. I. Petrović, n. dj., str. 77-90.

³⁵ M. Mrazović, „Emin's Glück, Novelle aus dem muhamedanischen Leben“, *Bosnische Post*, br. 22, 17. ožujka, 1888., str. 1.

³⁶ M. Mrazović, „Die Schluchten des Vrbas“, *Bosnische Post*, br. 44, 1. lipnja 1895.

Trebižat „tajnovita“. Romantičarska scenerija upotpunjena je ostacima utvrda, srednjovjekovnih gradova i kamenih kula koje su posvuda uokolo poput „sivih duhova“.³⁷ Nerijetko se krajolik uzima i za prikazivanje karakternih i fizionomijskih crta stanovništva odnosno sličnosti i suglasja čovjeka i prirode koja ga okružuje poput ljudi na Hutovu blatu:

Rasni ljudi, ovi Garboši, Šarci, Čavaljuge! Plemenit visok stas u predivnoj, šarenoj hercegovačkoj narodnoj nošnji, širokih ramena, uskih bokova, oštra, inteligentna ptičja lica ispržena dubokom crvenkastomedom bojom. Njihov sveukupni životni sadržaj je Blato. Od njega uzimaju Sunce i vodu; stoga su njegovi gospodari i tko god dođe na Blato njihov je gost.³⁸

U neoromantički Orijent nad kojim se nadvija tajanstveni dah istočnjačke mistike, kako zaključuje Zdenko Lešić u svome prilogu o Mileninoj knjizi crtica i pripovijetki *Selam*,³⁹ autorica je smjestila i nekoliko svojih priča objavljenih u listu *Bosnische Post*. U tekstu pod naslovom *Der Roman eines Theeverkäufers (Roman prodavača čaja)* Milena donosi priču o zabranjenoj ljubavi Mehmeda, sina Ibrahim-paše iz naroda Asireta iz Kurdistana, i djevojke Šemse, kćeri naroda Guranaca. Mehmed, kojega vlastiti otac baci u zatvor zbog neposluha te na kraju prisiljava napustiti zemlju, luta Europom, Rusijom i dolazi u Sarajevo gdje kupuje samovar, prodaje čaj te pripovijeda svoju priču. Unatoč svim poteškoćama nije izgubio vjeru u ljubav te se nada povratku u zavičaj, pomirenju s ocem i ljubavi sa Šemsom. Ova priča s otvorenim krajem završava svojevrsnim apelom: „Želite li učiniti dobro djelo i pomoći da se spoji tako vjerno zaljubljen par od kojeg ni uzori u Goetheovom ‘Zapadno-istočnom divanu’ nisu savršeniji, onda kupite njegov topli, mirisni napitak, njegov ‘čaj’.“⁴⁰ Još jedna ljubavna priča s otvorenim krajem pod naslovom *Fröhliche Tage (Veseli dani)*⁴¹ govori o lijepoj Rašidi koja je sa svih strana dobivala ponude za vjenčanje i redom ih odbijala, sve do dana kada stiže pismo Muhamed age hadži Selmanagića iz Sarajeva u kojemu piše o svome nećaku Jusuf begu. Nakon Rašidina pristanka otac organizira veliku feštu uz janjce, održana je svadba u odsutnosti ženika uz nazočnost hodže i

³⁷ Usp. M. Mrazović, „Wo die Wasser aufwärts fließen“, *Der Sonntag, Unterhaltungsblatt der Reichspost*, str. 1 i 26.

³⁸ M. Mrazović, „Wo die Wasser aufwärts fließen“, str. 1.

³⁹ Zdenko Lešić, „Pseudobosanska priča“, *Svjetlo riječi*, br. 418, siječanj 2018., str. 56.

⁴⁰ M. Mrazović, „Der Roman eines Theeverkäufers“, *Bosnische Post*, br. 102, 21. prosinca 1888., str. 2.

⁴¹ Prijevod ove priče objavljen je i u časopisu *NADA*, br. 8, 15. travnja 1895., str. 143.

suca, a sljedeće je godine stigla vijest i o prinovi.⁴² Ta nedovršenost priče, koja se javlja i poslije u njezinim pripovijetkama, „pouzdan je znak da je Milena Mrazović znala fabularni rasplet poentirati na način modernoga pripovjedača koji svojoj priči pridaje neizvjesnost značenja.“⁴³

Crtice i feljtoni Milene Mrazović objavljuvani u raznim listovima obiluju i drugim zanimljivostima. Tu su, primjerice, informacije o raznim povijesnim događajima, rimskim nalazištima, legendama i mitovima poput one o zabrani pijenja vina muslimanima u Višićima kod Čapljine,⁴⁴ istaknutim pojedincima te druge osobitosti kojima je autorica nastojala obogatiti svoje tekstove te ih i tako učiniti zanimljivima. Fenomen koji je bio jako raširen među stanovništvom bili su razni oblici praznovjerja. U tekstu *Christfest im Walde (Badnjak u šumi)* autorica donosi priču o praznovjerju i djevojčici Jagi koja je izgubila kozu i zbog toga dobiva ukor od tetke. Nakon što iz razgovora okupljenih žena čuje kako u Svetoj noći i životinje mogu razgovarati, iskrada se iz kuće u nadi da će pronaći izgublenu kozu, ali i majku koja je umrla i puno joj nedostaje. Njezin otac, lovac, odlazi s prijateljima u lov te sljedećega jutra pronalaze mrtvu Jagu smrznutu u snijegu, nakon čega otac razbije oružje o stablo te se potvrđuju riječi jedne od žena: „Ako netko ubije životinju na Badnjak, ona zauvijek zadržava dušu, ali okrutni čovjek kao kaznu za sveto-grđe gubi voljenu osobu.“⁴⁵ Feljton *Des Bosniers Liebling (Bosančev ljubimac)* zanimljiv je tekst o bosanskim konjima i ljubavi čovjeka prema njima: „Trebalo samo znati koliko je inteligentan i izdržljiv, koliko je spretan, voljan, marljiv i skroman, kako se penje, galopira i skače da biste mogli cijeniti svu vrijednost bosanskog konja.“⁴⁶ Tekst obiluje informacijama o načinu pripreme konja za utrke, treniranju, utrkama u Ilidži, a sve to obogaćeno ponekom poslovicom i različitim oblicima praznovjerja koji donose sreću ili nesreću: „Tko jaše konja s četiri bijela stopala, u svim će ga pothvatima pratiti nesreća. Tri bijele stope su bolje. Kaže se: ‘Tri stope – tri kese (novca), četiri stope – četiri pare’.“⁴⁷ U životima i narodnim vjerovanjima neizostavne su i vile, mlade, hrabre žene, koje se prema narodnome kazivanju hrane od onoga što čovjek uskrati svom

⁴² M. Mrazović, „Fröhliche Tage“, *Die Zeit*, br. 1049, 27. kolovoza 1905., str. 23-24.

⁴³ Z. Lešić, n. dj., str. 57.

⁴⁴ Usp. M. Mrazović, „Wo die Wasser aufwärts fließen“, *Der Sonntag, Unterhaltungsblatt der Reichspost*, 27. Folge, 2. srpnja 1911., str. 1.

⁴⁵ M. Mrazović, „Christfest im Walde“, *Bosnische Post*, br. 103, 29. prosinca 1888., str. 1.

⁴⁶ M. Mrazović, „Des Bosniers Liebling“, *Bosnische Post*, br. 52, 29. lipnja 1895., str. 1.

⁴⁷ Isto.

bližnjem te koje ne podnose ako netko zamuti pojilo ili pastiri neoprezno zapale stablo: „Vjetar joj šiba crnu kosu; jaše na brzom jelenu kojeg zauzda šarenom divljom zmijom, sustigne krivca i otrgne mu ruku s ramena.“⁴⁸ U Krajini se puno priča o vragu, za vrijeme jake bure žene se križaju i zabranjuju muškarcima da psuju, u Podmilačju se svake godine liječe opsjednuća, dok se Čajniču nalazi čudotvorna ikona Marijina, koja je prema kazivanju doletjela i zakačila se na stablu.⁴⁹

Zaključak

Milena Preindslberger-Mrazović, prva bosansko-hercegovačka novinarka, književnica, vlasnica i urednica lista *Bosnische Post*, iznimna je kulturno-povijesna osoba. Svoju novinarsku karijeru započela je 1884. godine u vrijeme književno-umjetničkoga razdoblja realizma. Iako njezini radovi, priče, feljtoni, crtice i putopisi ne prikazuju realističnu poetiku, barem ne u smislu kakav postoji u književnoj teoriji, njezini feljtoni, putopisi i priče odabirom tema i motiva svjedoče o raznolikosti bogatstvu i ljepoti BiH. Ono što je posebno intrigantno jest činjenica da je upravo Milena Preindslberger-Mrazović bila prva profesionalna novinarka u vrijeme kada žene nisu bile na vodećim pozicijama, a posebno iznenađuje činjenica da je upravo ona bila prvi urednik i izdavač na području BiH.

Putujući Bosnom, zapisivala je pučka vjerovanja, bajke, priče i anegdote koje je objavljivala u svojim tekstovima, prikazujući običaje, praznovjerja, mitove i legende svojih sunarodnjaka. Primjer takvih običaja i praznovjerja pronalazimo u priči *Badnjak u šumi*. Također, njezine metafore željeznice koje dolaze do izražaja u *Die Bosnische Ostbahn (Bosanska istočna željeznica)* izvrstan su primjer njezinih putopisnih osvrti koji su reportaže življenja i kulture jednoga proteklog vremena. Simbol željeznice za nju predstavlja i metaforu spajanja i življenja jednoga naroda, ljepote i kulture koja je postojala. Metafore koje aludiraju na buđenje moderne u Bosni koristi i kada govori o srednjemu vijeku kao i kada karakterizira svoje sunarodnjake poput opisa Sarajeva, čaršije, žena i muškaraca.

⁴⁸ M. Mrazović, *Wie die Bosnier sind*, str. 346.

⁴⁹ Usp. isto, str. 340-341.

U ovome radu prikazan je dio njezinih novinarskih, feljtonističkih, putopisnih i pripovjednih tekstova kako bi se dobio uvid u njezinu kulturnu i društvenu važnost. Milena Preindslberger-Mrazović bila je prva profesionalna novinarka, urednica, izdavačica i spisateljica koja je skupljala narodna vjerovanja, priče, mitove i bilježila ih u svojim tekstovima na njemačkome jeziku. Njezin je iznimni doprinos dvojak: ona je prva novinarka na ovim područjima i književnica koja je svojim antropološkim i putopisnim pristupom obilježila vrijeme u kojemu je živjela.

MILENA PREINDSLBERGER-MRAZOVIĆ – JOURNALIST AND WRITER

Abstract

The paper is about Milena Preindslberger-Mrazović, the first Bosnian and Herzegovinian journalist and owner and editor of the paper Bosnische Post, who was also a writer, whose texts were inspired by the people and country in which she spent four decades of her life. Since she was writing only in German, her texts were unknown for a long time to the local Bosnian and Herzegovinian public and readers. This paper analyses a part of her articles and feuilletons, which she published in various newspapers and journals, mostly in the paper Bosnische Post. Since these texts are completely unfamiliar to the public, this article is a minor contribution to make the picture of her literary opus complete. Additionally, it is a modest contribution to the cultural history of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *Milena Preindslberger-Mrazović; Bosnische Post; first journalist; newspaper articles.*